नीतिचन्द्रिका

नास्ति स्त्रीणां पृथग्यज्ञो न व्रतं नाप्युपोषणम् ।
पतिं शुश्रूषते येन तेन स्वर्गे महीयते ॥ ४६ ॥

पदविभागः

न, अस्ति, स्त्रीणाम्, पृथक्, यज्ञः, न, व्रतम्, न, अपि, उपोषणम्, पतिम्, शुश्रूषते, येन, तेन, स्वर्गे, महीयते ।

अन्वयः

स्त्रीणां पृथक् यज्ञः नास्ति । व्रतं न, उपोषणम् अपि न (अस्ति) । येन (क्रमेण सा) पतिं शुश्रूषते तेन स्वर्गे महीयते ।

कठिनपदार्थः

- स्त्रीणाम् – नारीणाम् ।
- उपोषणम् – उपवासः ।
- शुश्रूषते – शुश्रूषां करोति ।

नीतिचन्द्रिका

नास्ति स्त्रीणां पृथग्यज्ञो न व्रतं नाप्युपोषणम् ।
पतिं शुश्रूषते येन तेन स्वर्गे महीयते ॥ ४६ ॥

भावार्थः

स्त्रीणां यज्ञः व्रतं सेवा वा न वर्तन्ते । येन प्रकारेण सा पत्युः शुश्रूषां करोति तेनैव सा नारी स्वर्गलोके महत् स्थानं प्राप्स्यति ।

नीतिचन्द्रिका

नित्यं स्नात्वा शुचिः कुर्याद्देवर्षिपितृतर्पणम् ।
देवताभ्यर्चनं चैव समिधाधानमेव च ॥ ४७ ॥

पदविभागः

नित्यम्, स्नात्वा, शुचिः, कुर्यात्, देवर्षि-पितृ-तर्पणम्, देवता, अभ्यर्चनम्, च, एव, समिधाधानम्, एव, च ।

कठिनपदार्थः

- अभ्यर्चनम् – पूजा ।
- आधानम् – आहरणम् ।

अन्वयः

नित्यं स्नात्वा शुचिः (भूत्वा) देव-ऋषि-पितृतर्पणं, देवताभ्यर्चनं च कुर्यात् । समिधाधानं च (कुर्यात्) ।

नीतिचन्द्रिका

नित्यं स्नात्वा शुचिः कुर्याद्देवर्षिपितृतर्पणम् ।
देवताभ्यर्चनं चैव समिधाधानमेव च ॥ ४७ ॥

भावार्थः

प्रतिदिनं स्नानं कृत्वा, शुचिः भूत्वा, देवस्य, ऋषेः, पितृणां च तर्पणं करणीयम् । समिधः आहरणं च करणीयम् ।

नीतिचन्द्रिका

पठतो नास्ति मूर्खत्वं जपतो नास्ति पातकम् ।
जाग्रतस्तु भयं नास्ति कलहो नास्ति मौनिनः ॥ ४८ ॥

पदविभागः

पठतः, न, अस्ति, मूर्खत्वम्, जपतः, न, अस्ति, पातकम्, जाग्रतः, तु, भयम्, न, अस्ति, कलहः, न, अस्ति, मौनिनः ।

कठिनपदार्थः

- पातकम् – पापम् ।

अन्वयः

पठतः मूर्खत्वं नास्ति । जपतः पातकं नास्ति । जाग्रतः तु भयं नास्ति । मौनिनः कलहः नास्ति ।

नीतिचन्द्रिका

पठतो नास्ति मूर्खत्वं जपतो नास्ति पातकम् ।
जाग्रतस्तु भयं नास्ति कलहो नास्ति मौनिनः ॥ ४८ ॥

भावार्थः

यः सदा अध्ययनं करोति सः मूर्खः न भवति । यः सदा भगवतः जपं करोति, सः पापेन लिप्तः न भवति । यः सदा जागर्ति (सर्वविषयेषु जागरूकता भवति) तस्य भीतिः नास्ति । यः वादविवादावसरे अपि मौनं तिष्ठति तस्य कलहः न भविष्यति ।

नीतिचन्द्रिका

पण्डिते च गुणास्सर्वे मूर्खे दोषा हि केवलम् ।
तस्मान्मूर्खसहस्रेभ्यः प्राज्ञ एको विशिष्यते ॥ ४९ ॥

पदविभागः

पण्डिते, च, गुणाः, सर्वे, मूर्खे, दोषाः, हि, केवलम्, तस्मात्, मूर्ख-सहस्रेभ्यः, प्राज्ञः, एकः, विशिष्यते ।

कठिनपदार्थः

- पण्डितः – विद्वान् ।
- दोषाः – दुर्गुणाः ।

अन्वयः

पण्डिते सर्वे गुणाः (भवन्ति), मूर्खे हि केवलं दोषाः च (भवन्ति) । तस्मात् मूर्ख-सहस्रेभ्यः एकः प्राज्ञः विशिष्यते ।

नीतिचन्द्रिका

पण्डिते च गुणास्सर्वे मूर्खे दोषा हि केवलम् ।
तस्मान्मूर्खसहस्रेभ्यः प्राज्ञ एको विशिष्यते ॥ ४९ ॥

भावार्थः

पण्डितः सर्वगुणविशिष्टः भवति । मूर्खः बहुभिः दोषैः युक्तः भवति । अतः सहस्रस्य मूर्खाणां मध्ये एकः पण्डितः अस्ति चेदपि सः विशिष्टः भवति । अत्र सद्गुणस्य वैशिष्ट्यम् अस्ति, न तु सङ्ख्याबाहुल्यस्य वैशिष्ट्यम् ।

नीतिचन्द्रिका

पयःपानं भुजङ्गानां केवलं विषवर्धनम् ।
उपदेशो हि मूर्खाणां प्रकोपाय न शान्तये ॥ ५० ॥

पदविभागः

पयपानम्, भुजङ्गानाम्, केवलम्, विष-वर्धनम्, उपदेशः, हि, मूर्खाणाम्, प्रकोपाय, न, शान्तये ।

कठिनपदार्थः

- भुजङ्गः – सर्पः, अहिः ।
- पयः – दुग्धम्, क्षीरम् ।

अन्वयः

भुजङ्गानां पयःपानं केवलं विष-वर्धनं (यथा, तथा) मूर्खाणाम् उपदेशः प्रकोपाय (भवति) न हि शान्तये ।

नीतिचन्द्रिका

पयःपानं भुजङ्गानां केवलं विषवर्धनम् ।
उपदेशो हि मूर्खाणां प्रकोपाय न शान्तये ॥ ५० ॥

भावार्थः

सर्पं क्षीरं पाययामः चेदपि सः विषम् एव त्यजति । तद्वत् मूर्खाणाम् उपदेशेन शान्तिः न भवति, अपि तु प्रकोपः एव भवति अथवा वर्धते ।